

Әбдулқаям Кесиджи¹, Берикханова А.Е.²

¹Еуропадағы қазақтар ассоциациясы,
Мюнхен, Германия

²Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

ЕУРОПАДАҒЫ ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫ ЖАСТАРЫНЫҢ ТӘРБИЕСІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақала, Еуропадағы Қазақ диаспорасының қалыптасу тарихына және Еуропадағы Қазақ диаспорасы жастарының ұлттық тәрбие, ұлттық идентификация, ана тілі, салт-дәстүрдің сақталуы секілді өзекті мәселелеріне талдау жасалады. Сонымен қатар бұл мақалада Қазақстан Республикасында ұлттық тәрбие мәселелеріне арналған ғылыми жұмыстар, жастарға ұлттық тәрбие беру мәселелері, жоғары оқу орындарындағы ұлттық тәрбие беру үрдісін әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету мәселелері талқыланады.

Қазіргі жағдайда Еуропадағы қазақ диаспорасы жастарының ұлттық құндылықтарды сақтаудағы қиыншылықтарына, ұлттық салт-дәстүрлерді сақтау жолдарына және осы мәселелерді шешудегі ұрпақтар арасындағы сабақтастыққа баса назар аударылады.

Түйін сөздер: Қазақ диаспорасы, жастар, ұлттық тәрбие, ана тілі, ұлттық салт-дәстүр.

Abdulkaium Kesidgi¹, Berikkhanova A.E.²

¹Assosiation of Kazakhs in Europe,
Munkhen, Germany

²Abai University,
Almaty, Kazakhstan

ACTUAL PROBLEMS OF NATIONAL IDENTIFICATION IN TE EDUCATION OF THE YOUTH OF THE KAZAKH DIASPORA IN EUROPEAN

Abstract

This article analyses the history of the European Kazakh Diaspora's formation and important matters such as the European Kazakh Youth's national upbringing, identity, native language and traditions. The article also examines the research of national education in the Republic of Kazakhstan, issues of national education of youth, methodological support of the process of national education in higher education.

In this situation, special attention is paid to the difficulties of the Kazakh diaspora in Europe in preserving national values, ways of preserving national traditions and the continuity of generations in addressing these issues.

Key words: Kazakh diaspora, youth, national upbringing, native language, national traditions.

Әбдулкаюм Кесиджи¹, Берикханова А.Е.²

¹Ассоциация казахов в Европе,
Мюнхен, Германия

²Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ В ВОСПИТАНИИ МОЛОДЕЖИ КАЗАХСКОЙ ДИАСПОРЫ В ЕВРОПЕ

Аннотация

В данной статье дается анализ истории формирования казахской диаспоры в Европе и актуальным проблемам национального воспитания молодежи казахской диаспоры в Европе, национальной идентификации, сохранения родного языка, национальных традиций. В статье также рассматриваются исследования национального образования в Республике Казахстан, вопросы национального воспитания молодежи, методическое обеспечение процесса национального образования в высшей школе.

В сложившейся ситуации особое внимание уделяется трудностям казахской диаспоры в Европе в сохранении национальных ценностей, способам сохранения национальных традиций и преемственности поколений в решении этих вопросов.

Ключевые слова: Казахская диаспора, молодежь, национальное воспитание, родной язык, национальные традиции.

Кіріспе. Қазіргі жаһандану жағдайында ұлттық мәдениеттердің жалпы адамзаттық мәдениетке интеграциялануы барысында және ақпараттық қоғамның даму талаптарына байланысты жастардың ұлттық тәрбиесінде айтарлықтай күрделі мәселелер айқындалуда. Бұл мәселелер тәуелсіз Қазақстан жағдайында әлеуметтік, философиялық, психологиялық және педагогикалық тұрғыдан қарқынды түрде зерттеле түсті.

Жаһандану үрдісі мен ұлттық қайта жаңғыру үрдістерінің қатар дамуы барысында біріншіден, әлемдік өркениет көшінен қалыс қалмау, екіншіден, ұлттың сан ғасырлық жинақтаған рухани құндылықтарын, әлеуметтік асыл тәжірибесін сақтап қана қалмай, оны ұрпақтан ұрпаққа үздіксіз трансформацияланып отыруын қамтамасыз етілуі маңызды. [1,130]. Әсіресе, бұл мәселе түрлі тарихи оқиғаларға, саяси реформаларға байланысты шет елдерде қоныстанған қазақ диаспоралары үшін өзекті мәселелер қатарында.

Мақала тақырыбына арқау болып отырған Еуропадағы қазақ диаспорасының тарихи жолы да осындай күрделі кезеңдерге байланысты қалыптасқан. Еуропа елдерінде тұрып жатқан Қазақтардың негізгі бөлігі 1940 және 1950 жылдардың басында ата қоныстары Қытайдың Шыңжаң аумағының «Бұрынғы Шығыс Түркістаннан» үдіре көшіп атбасын Үндістан, Пәкістанға тіреген, сол елдерден тағы 1950 жылдардың басында Түркияға көшкен Қазақтардың ұрпағы болып отыр.

Сол Қазақтардың ұрпақтарының Еуропада Қазақ диаспорасын қалыптастырғанына жарты ғасырдан молынан асып, 60 жылға тайап келеді. Мұндағы қазақтардың алғашқы легі 1961 жылы Германия мен Түркия арасында қол қойылған «Еңбек миграциясы» туралы келісім-шарт бойынша, 1962 жылдан бастап Түркиядан Германияға қоныс аударған. Түркиямен сондай келісім-шарттар ол кезде еңбек күшіне мұқтаж басқа Еуропа елдерімен де жасалған. Сол еңбек миграциясы келісім-шарттары негізінде қазақтар тағы Түркиядан 1960 жылдардың алғашқы кезеңдерінен бастап, 1970 жылдардың аяғына дейін Германияға қоса Швеция, Франция, Австрия, Норвегия, Дания және Швейцария сияқты Батыс Еуропа елдеріне көшіп барған. Осылайша Еуропа елдерінде қалыптасқан қазақ диаспорасының

қатары 1980 жылдары Түркиядағы қазақтардың өз беттерінше Голландияға, Франция, Ұлыбритания және Австрия сияқты елдерге қоныс аударуымен толығымен түскен.

Жалпы алғанда Еуропада тұратын қазақтардың негізгі ірі бөлігі, Түркиядан жоғарыда аталғандай еңбек миграциясы арқылы Батыс Еуропа елдеріне қоныс аударған қазақ отбасылары мен олардың балаларынан құралады. Ал, олардың сан жағынан аздау келетін кішілеу тобына кіретіндер: 1920 жылдардың аяғына таман Қазақстанда жүргізілген кеңестік саясатының салдарынан елдерінен кетіп Ауғанстан және Иранға көшкен, 1980 жылдардан бастап тағы Түркия мен Иран арқылы Еуропаға келген қазақтар мен олардың ұрпақтарынан құралған.

Алғашында қазақтар Еуропаға жай ғана жұмысшы болып келген болса, қазіргі таңда олардың тұрмыстары жақсы, балалары өсіп-өніп, білім алып, олардың арасында ғылым мен мәдениет, денсаулық сақтау, бизнес және экономика, банк, коммуникация, заңгерлік, инженерлік саласында қызметкерлер көптеп кездеседі. Бұл жағымды әлеуметтік динамиканың өзін қазақ халқының тектілігінің көрсеткіші деп бағалауға болады. Шетелдегі ұлттық тәрбие мәселелері мен отандық педагогикадағы жастардың ұлттық сана – сезімдерін қалыптастыруда айтарлықтай айрмашылықтар бар. Соның ең басты айырмашылығы ретінде Қазақстандағы осы мәселенің ғылыми-әдіснамалық тұрғыдан зерттелуін атап көрсетуге болады.

Зерттеу әдістері және материалдары. Ұлттық болмысты сақтай ұлттық тәрбие мәселесімен тығыз байланысты. Қазақстандық педагогика ғылымында ұлттық тәрбие берудің теориялық тұрғыдан зерттелуінде өз үлестерін қосқан ғалымдар аз емес. Солардың қатарында Ұзақбаева С.А., Төлеубекова Р.К., Иманбаева С.Т., Жампеисова К.К., Болеев Қ., Махметова Б.Т., Берикханова А.Е., Сайдахметов Б.С. т.б. Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінде арнайы «Ұлттық тәрбие» кафедрасы ашылып, жастарға ұлттық тәрбие берудің Типтік бағдарламасы [2], «Ұлттық тәрбие» оқу құралы [3], «Мәңгілік ел» оқулығы [4], Қазақстанның ЖОО-да «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын жүзеге асыру Тұжырымдамасы [5] т.б. ғылыми жұмыстар мен оқу-әдістемелік құралдар жарияланып, арнайы жоғары оқу орындарында жас мамандарды кәсіби даярлау бағдарламасына енгізілуде. Осы аталған зерттеулердегі негізгі қарастырылған мәселелер ұлттық тіл, ұлттық діл, ұлттық идентификация, ұлттық болмыс, ұлттық мәдениет, ұлттық дәстүр, ұлттық тарих категорияларымен тығыз байланысты.

Ұлттық идентификация мәселесі қазіргі жастар арасында ана тілін ұмытып, ұлттық құндылықтарды жеткілікті дәрежеде бағаламауынан және ұлттық болмыстан алшақтауынан айқын байқалады. Өз Отанында тұрып жатқан қазақ жастары мен шетелде өмір сүріп жатқан қазақ жастарының ұлттық тәрбиесінде өзіндік ерекшеліктері мен кейбір ұқсас тұстары бар.

Зерттеу нәтижелері және талқылау. Батыс Еуропаның әртүрлі елдеріне қоныстанып, тұрған жерлеріндегі тұрмысқа бейімделе бастаған қазақтар біраз уақыттан соң өздерінің ұлттық идентификацияларын, ұлттық болмыстарын, ана тілдерін, ұлттық қасиеттерін, мәдениеттерін және салт-дәстүрлерін сақтап, оларды келешек ұрпақтарға жеткізуге тырысуда. Осы мақсатқа орай 1980 жылдардың басынан бастап қоғамдық ұйымдар құрып, іс-шаралар атқару жағын ойластырады.

Еуропада негізінен көкейде жатқан басты арман жат елде туып өскен жастардың ассимиляция құрсауында қалып қоймауы, ұлттық идентификацияны, болмысын, тілін, ділін, дінін, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын сақтап қалуы. Әсіресе аға буынға жататын отбасылар жастардың дінін білуіне және көнеден келе жатқан қазақи қасиеттерді олардың бойына сіңіруге көңіл бөліп отыратыны қуантады. Осындай ортада өскен кейбір жастардың тілін, мәдениетін, тарихын, жеті атасын білгілері келетіні айқын көрініс табуда. Ал, еуропалық жастар ана тіліне шорқақ болса да, ұлттық рухы бар, өйткені оларда «Мен қазақпын!» деген сана қалыптасқан. Ағылшын, француз, неміс тілдерінде сайрап тұрған бала «Мен қазақпын!» дегенді мақтанышпен айтады. Соны өшіріп алмау, жоғалтып алмау, дамытып, жалғастыру - алда тұрған басты міндет болса керек.

Сонымен қатар қазір қатты алаңдататын басты мәселе - ана тілі мәселесі. Еуропадаға қазақтардың арасында қазақ тілінің жағдайы жыл өткен сайын нашарлап бара жатқанын, әсіресе жас буынның ана тілін мүлдем білмей, ұмыта бастағанын мойындауға мәжбүрміз. Сондықтан, Еуропа елдеріндегі Қазақтардың тұрған жерлерінде тілдік ассимиляцияға ұшырау қаупі аса жоғары деңгейде байқалады. Қазақ диаспорасын қатты алаңдататын мұндай жағдайдың қалыптасуының кейбір себептеріне талдау жасап өткен дұрыс болар.

Бұрынырақ Еуропадағы қазақ диаспора өкілдері елден келген үлкен кісілер басқа тіл білмегендіктен балаларымен және немелелерімен тек қана қазақ тілінде сөйлесетін болғандықтан, ол кездерде отбасы мүшелері арасында қазақша сөйлеу қалыпты жағдай болған. Бірақ қазіргі кезде сол аға буынға жататын үлкен кісілердің қатары тым сиреп, тіпті бітті десе де болады. Бұл шетелдерде тұратын қазақтар арасында қазақ тілінің қолдануы үдерісіне ауыр соққы болып тиді. Сол үлкендер буынын, аға буынды көзбен көріп, солардың тәрбиесінде болып ізін басқан біздің буынның арты елуді еңсеріп алпысқа жетсе, алды жетпістен асты. Бұл буын да өмір сахнасынан кеткеннен кейін Еуропадағы жас буынның болашағы да бұлыңғырлай түспек.

Еуропада қазақша сөйлесетін орта жоқ, себебі балалар мектептерде, үлкендер болса жұмыс орындарында тұрған жерлерінің тілімен сөйлеседі. Үйге келсе олар түрікше сөйлеседі. Өйткені, қазіргі Еуропадағы қазақ диаспорасының орта буын өкілдерінің барлығы дерлік Түркияда туып өсіп, мектептерде түрік тілінен оқыған адамдардан құралады. Сондықтан, олардың баллары қазақшаға шорқақ немесе мүлдем білмейді. Бұған қоса түрік тілінде кең тараған теледидар хабарлары мен түрік кинофильмдері де мұндай жағдайдың қалыптасуына үлкен ықпал етуде.

Бір ескерерлік жайт, тамырлас, түбі бір тіл болғандықтан ба түрікше сөйлеген қазақ жастары кейін қазақ тілін үйренгенде тез қабылдап, тез үйреніп кететіні анық. Мұның кейбір мысалдарын Түркиядан, яки Еуропадан Қазақстанға оқуға барған қазақ жастарының арасынан көріп ата-аналар арасында жаңа бір бағыт қалыптасып келеді. Осы жаңа буын ата-аналар отбасында, өзара және бала шағаларымен өздері тұрып жатқан жердің тілімен сөйлей бастайды. Бұл енді шетелдегі қазақтар арасында болашақта қазақ тілін сақтап қалуға төнген ең үлкен қауіптің бірі есептелсе керек.

Жастарда қазақ тілін білуге құштарлық жоқ емес. Мысалы, Еуропадан Қазақстанға келген, жоғары оқу орындарына түсіп, білім алып қайтқан жастар да бар. Сол жоғары оқу орындарында шет елдердегі қазақтарға бөлінген квотадан пайдаланып, дайындық курстарында қазақша үйреніп кетіп жүргендігін де айта кеткен абзал. Әсіресе түрлі шараларға және мүмкіндіктеріне қарай Қазақстанға келіп, ата жұртқа келіп қайтқан кей жастар интернет жүйесі арқылы қазақ тілін айтарлықтай жақсы меңгеріп, мүлтіксіз сөйлейтін болған. Бірақ, ана тілін бөгде жұртта жүріп меңгерген мұндай дарынды жастардың санының көп еместігін де ескерген жөн. Мысалы, Абдулкаюм Кесиджидің айтуынша олар өз отбасында 3 қыз бала тәрбиелеп өсірген, және олардың барлығы қазақ тілін айтарлықтай жақсы меңгерген. «Тұңғышымыз Астанада, ортаншымыз, Семейде кенже қызымыз Алматыда арнайы қазақша курстарға қатысып, ана тілдерін ойдағыдай меңгеріп қайтқан» дейді автор өзінің баяндамасында.

Бұрынғы кезде, Еуропадағы қазақтар өз мүмкіндіктеріне қарай жергілікті деңгейде қазақ тілі курстары ұйымдастыруға да тырысқан. Қазақ тілін үйрететін бұл курстарға азды көпті қызығушылықта болған. Өкінішке орай, көбінесе аптасына бір рет өтетін осы қазақ тілі курстары әр түрлі себептермен жалғасын таппай тоқтап қалған екен.

Нәтижесінде, Еуропадағы қазақ диаспорадағы ана тіліге қатысты мәселесін шешу жеке адамдардың немесе шағын мәдениет ұйымдарының қолынан келетін іс емес. Мұнда қазақ тілінде сөйлейтін ортада, мүмкіндік те жоқ. Сондықтан бұл мемлекеттік деңгейде шешілетін мәселе. Мысалы, Еуропада қазақтар көптеп тұратын қалаларда Қазақстан Мәдениет Институттары ашылса, мұндай орталықтар бір жағынан Еуропа жұртшылығын Қазақстанның қол жеткізген табыстарымен, қазақ мәдениеті және тарихымен таныстырса, екінші жағынан қазақ тілін үйренем деушілерге курстар ұйымдастыра алар еді. Ондай курстардан қазақша

үйренгісі келетін Еуропа елдері азаматтарда, қазақ диаспорасының өкілдері де пайдалана алар еді.

Сонымен қатар, Еуропадағы қазақтардың ұлттық салт-дәстүрлерді қаншалықты сақтағандығына келер болсақ, жағдай жаман емес, тіпті, оны күтілмеген деңгейде жақсы деуге де болады. Құда түсу, қыз ұзату, үйлену тойлары, шілдехана, бесік той, тұсау кесу рәсімдері, азан шақырып, балаға ат қойу дәстүрлері, баланы сүндетке отырғызу, ораза айында Құран Хатым түсіру сияқты жоралғылар, салт-дәстүрлер азды-көпті өзгешеліктерімен бұрынғысынша орындалып келеді. Мұнда әрине, қазір қатары тым сиреп, жоқтың қасы болған сондай-ақ елден келген аға буынның ықпалы үлкен болған.

Диаспорада жүрген қазақтар салт бойынша балаларының қызығын көргісі келеді. Сондықтан балаларының қазақ қыздарымен, жігіттерімен шаңырақ көтеруін армандайды. Бұл қағиданы шетелдерде туып өскен жастарымызда мықты ұстанатыны мәлім. Сол себепті, жастардың басым көпшілігі қазақтармен отау құруды таңдайды. Мұны, 80 жылдай уақыттан бері ата жұрттан жырақта өмір сүрген осы қазақтардың өздерін сақтап қалуына ықпал еткен басты жәйт деп атауға болады. Бұл енді қоғамдық ғылымдармен айналысқан ғалымдар жағынан тексеруге татитынмаңызды мәселе. Дегенмен, басқа ұлт өкілдерімен үйленген, тұрмысқа шыққан жастар да жоқ емес. Бірақ олар өзара қазақтармен отбасын құрған жастармен салыстырғанда сан жағынан көп емес екендігі анықталған. Сондай-ақ, қазақ отбасына келін болып түскен, немесе күйеу бала болған басқа ұлт жастары қазақ мәдениетін, салт-дәстүрлерін қатты сыйлауға, қазаққа сіңуге бейім тұратыны құптардық жайт.

Бүкіл шығыс елдерінде жыл басы болып тойланатын Наурыз мерекесі де кезінде Түркияда алғаш қоныстанған аға буын Қазақтар, әсіресе ақсақалдар жағы Наурыз келгенде, оны қалт жібермей шама-шарқынша атап өтіп отыратын. Бала кездерінен ақсақалдардың, аға буынның бұрынғы қазақ салты бойынша Наурызды қалай атап өткеннің азды көпті күәсі болған жастар осы дәстүрді өз ұрпақтарына тасымалдаушы буын болып табылады. Түркияда алғашқы қазақ ауылдарында ақсамайлы апалардың мұрындық болумен дайындаған наурыз көженің, арнаулы пісірілген бауырсақ, шелпек және басқа да ұлттық тағамдардың таратылғандығына; үлкендер жағынан үйлерді қыдырып, наурыз мерекесімен құттықтап, дәм татып бұдан әрі қайтыс болған кісілердің бейітінің басына барып Құран бағыштауды көріп өскен жастар, толығымен ұрпақтар арасындағы сабақтастықты жалғастырып отыруы маңызды.

Өкінішке орай, Түркиядан Еуропаға көшкен ақсақалдардың, аға буын өкілдерінің қатары сиреген сайын Наурыз сынды ұлттық мерекелер ұмытыла бастап, тіпті ол жоғалуға тақап та қалған. Міне сондай қиын кезеңде Қазақстанның бастамашылдығының нәтижесінде диаспорада ұмтыла бастаған ұлыстың ұлы күні Наурыз мерекесі қайта жаңғырып, атап өтілетін мерекелік күнге айналды.

Еуропадағы Қазақтар содан бері Наурызды түрлі шаралармен атап өтетін болды. Еуропаның бірқатар елдерінде қазақтар наурызда жыл сайын мерекелеуге тырысады, арнайы шаралар ұйымдастырып жатады. Бұдан тысқары, Еуропадағы қазақтар түрлі Еуропа елдерінде Қазақстан елшіліктерімен, дипломатиялық миссияларының ұйымдастыруымен өтетін Наурызға арналған мерекелік шараларға да белсене қатысатыны олардың қлттық құндылықтарды жоғары бағалауының көрсеткіші.

Қорытынды. Қорыта айтқанда, ұлттық болмыс, ана тілі, ұлттық мәдениет және салт-дәстүрді сақтау барысында кездесетін әлеуметтік, рухани қыйыншылықтарға қарамастан, Еуропадағы қазақтар ағайынды адамдар секілді болып кеткен. Өзара байланыстары, бірлік-берекесі және ынтымағы өте мықты. Бір-бірімен тығыз қатынасып, араласып тұрады. Той-думандарда, мерекелерде, жаназаларда, құрылтай және конференция сияқты қоғамдық шараларда, басқа да бас қосуларда Еуропаның әр жерінен жиналып, бас қосып тұрулары қазақтың қанына сіңген бауырмашылдық деп атауға болады.

Ал Қазақстандағы ұлттық идентификациялық мәселелеріне әсер ететін негізгі факторлары ретінде көршілес Ресей мемлекетінің Кеңес одағы кезіндегі орыстандыру

саясатын, қазіргі жаһандану жағдайындағы әлемдік өркениет көшіне интеграциялануын, бұқаралық ақпараттық құралдардың көбінше орыс тілінде жүргізілуін атап өту керек. Еуропа елдерінде тұрып жатқан қазақ диаспорасының ұлттық идентификациясы мен өз отанында тұрып жатқан қазақ ұлтты азаматтарының ұлттық идентификациясының ерекшеліктері көрсетіп отырғандай, бұл мәселе жалпы қоғамдық және мемлекеттік мәселе. Соңғы жылдары осы мәселеге байланысты Еуропа қазақтар диаспорасы мен қазақстан азаматтарының өзара ынтымағы күшейіп, өзара үлкен тәжірибелермен алмасу нәтижесінде ортақ мақсатқа қол жеткізуге болатыны анық.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Молдабеков Ж. Қазақтану және жаңару философиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2009. – 282 б.
2. «Ұлттық тәрбие негіздері» Түптік оқу бағдарламасы. Абай атындағы ҚазҰПУ. Алматы, 2013.
3. «Ұлттық тәрбие. Салауатты өмір салтын қалыптастыру». Оқу құралы Алматы, 2010. 208б.
4. «Мәңгілік ел». Оқулық. Абай атындағы ҚазҰПУ Алматы: «Ұлағат» баспасы. 2015. – 336 б.
5. Қазақстанның ЖОО-да «Мәңгілік ел» ұлттық идеясын жүзеге асыру Тұжырымдамасы. Алматы 2015. – 28б.

References:

1. Moldabekov J. Qazaqtanu және jañaru filosofiasy: Oqu qūraly. – Almaty: Qazaq universiteti, 2009. – 282 b.
2. «Ūlttyq tārbie negizderi» Tiptik oqu bağdarlamasy. Abai atyndağy QazŪPU. Almaty, 2013.
3. «Ūlttyq tārbie. Salauatty ömir saltyn qalyptastyru». Oqu qūraly Almaty, 2010. 208b.
4. «Mäñgılık el». Oqulyq. Abai atyndağy QazŪPU Almaty: «Ūlağat» baspasy. 2015. – 336b.
5. Qazaqstannyñ JOO-da «Mäñgılık el» ūlttyq ideiasyn jüzege asyru Tūjyrymdamasy. Almaty 2015. – 28b.